

Orman-Oraman etimolojisi üzerine

Ahmet Küçükalfa^{1*}

¹ M.Sc. Architect, Istanbul, Turkey

* Corresponding author e-mail: akucukkalfa@gmail.com

Received: 05 June 2014 - Revised: 10 August 2014 - Accepted: 08 November 2014

Özet: Sibirya ormanlarında başlayan Türk yaşamında orman ile ilgili çok zengin söz varlığı bulunmaktadır. Orman yaşamıyla ilgili zengin söz varlığı, Gök Tanrı Şamanlar ile Türk-Moğol coğrafyalarının bir ucundan diğer uçlarına taşınır. Türkçe’de “*Oraman*” kelimesine en yakın kelime Orman’dır. Orman, ağaçlardan meydana gelse de “*orman*” kelimesi etimolojik olarak “ağaç” kelimesinin çoğulu değildir. Ağaç ile orman-oraman’ın bağı için çoban yaşam kültürü belirleyici olmalıdır. Altay-Türk dillerindeki “*orak*” sözcüğünün “*or: biçmek*” kökünün “*orman-oraman*”a da kök olduğu kabul edilmektedir. 762 yılında Mani dinine geçen Uygurlar’ın “*kurt doğuş*” efsanesinden, “*ağaç doğuş*” efsanesine geçmeleri, Moğollar’ın kayıtlarını tutan Uygur bilgelerin ve şamanların Moğollarla birlikte Azerbaycan’a ve Yakındoğu’ya gelmeleri, Uygurlar’ın ağaç ve ilahi nurla ilgili inançlarının akraba ve komşu halklardaki (Ehl-i Hakk topluluklar) sürekliliği, orman-oraman bağına da güçlü bir işarettir. Arapça yazımda orman ve oraman yazımları aynıdır. Arapça yazıda sesli harflerin olmaması ve yazılı eğitime uzak halkın dilinde “*orman*” sözcüğü, kuralsız olarak “*oraman*” sözcüğüne dönüşmüş olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Orman, oraman, hewraman, ağaç, ehl-i hakk.

Forests Etymology in the Turkish language

Abstract: Since Turkish life has started in the forests of Siberia owns rich vocabulary related to forest life. That rich vocabulary is being transferred by The goddess “*Sky God religion*” of the Turkish-Mongolian shamans to every far end of geography. “*Oraman*” i.e. forest word is closest pronunciation of the Turkish word “*Orman*”. The etymology of the word “*forest: orman*” is not the plural of the word “*tree/ağaç*” even forest composed of “*tree*”. To understand the relation of the words “*ağaç*” with “*orman/oraman*” authentic living culture of shepherds should be studied. In the Altai-Turkish language “*orak = sickle*” word derived from the base word of “*or*” as to reap and is considered to be a root. In the year 762, Uighurs accepted Mani religion is thoughted the legend of the “*wolf birth*” myth is transformed to “*wood nativity*” and The Uighur sages and shamans who were keeping the records of Mongolians have immigrated to Azerbaijan and the Near East together with Mongols. The deep beliefs of Uighurs related to the tree and divine light relatives and neighbors in people (Ahl-e Haqq communities) continuity, forest-rate bond in Bremen is a signal. Oraman Arabic writing and spelling is the same in the forest. And the absence of vowels in Arabic inscription written in the language of public education away from “*forest: orman*” word, as unregulated “*oraman*” should be changed to the word.

Keywords: Forest: orman, oraman, hewraman, tree, Ahl-e Haqq

1.GİRİŞ

Türklerin ilk yurtları Avrasya’nın kuzey bölgelerinde, etrafı akarsularla çevrili, dağların aşılmaz duvarlar gibi yükseldiği ve aylar boyu kar altında kalan, dimdik göğe yükselen gövdeleriyle kozalaklı çamların doldurduğu, alabildiğine uzanan sonsuz ve muazzam Sibirya Ormanlarıdır (Roux 2008). Burası aynı zamanda Şamanizm’in ve Gök Tanrı inancının doğum yeridir. İlk-Türkler tarihlerinin en büyük devrimini ormandan bozkırlara yaptıkları göçle yaşamışlardır. Avcılık ve toplayıcılık uygarlığından yetiştiriciliğe; ren geyiği kültüründen at kültürüne geçmişlerdir. Altaylar’daki Pazırık Bölgesi (M.Ö. 5.-2. yüzyıl) bu kültürün günümüze ulaşan önemli kanıtlarını barındırmaktadır (Roux, 2008). Türkler, göreceli olarak dar

To cite this article: Küçükalfa, A., 2015. Orman-Oraman etimolojisi üzerine. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University* 65(2): 69-79. DOI: 10.17099/jffiu.33361

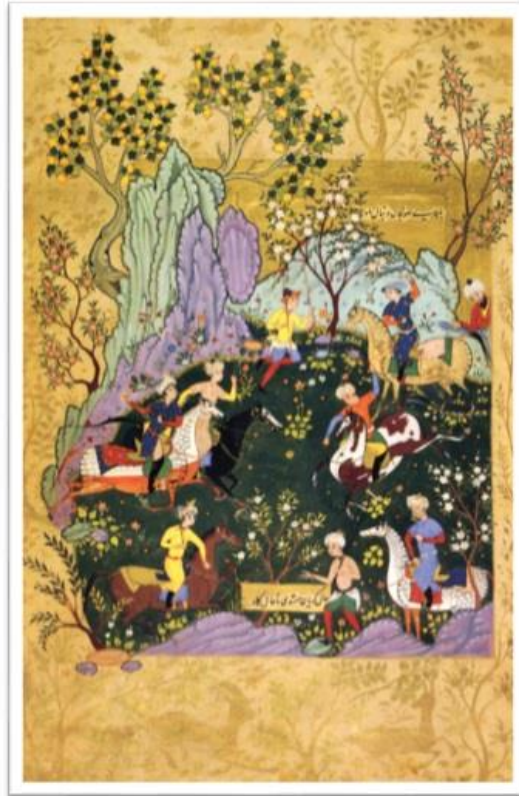
(genel hatlarıyla 45-55.paraleller arası) fakat çok uzun bir toprak parçası üzerinde, hemen hemen kesintisiz olarak, kuzey ormanları ile güneydeki büyük uygarlıklar arasında Kuzey Çin-Mançurya sınırlarından Bizans sınırlarına kadar yayılmışlardır (Roux, 2008).

Herodot'un İskit Uygarlığı üzerine söylediklerinin büyük bir bölümü geçmiş çağların Türk toplumları için de geçerlidir. Orta Asya'daki Büyük İskender'le başlayan Makedon-Yunan varlığından (M.Ö. 330-247-130) çok önceye ait özgün buluntular, Yunan etkisiyle ilgili teorileri geçersiz kılmıştır. (Eberhard, 1995) Macaristan Ovası'ndan Sarı Irmak'ın büyük kıvrımına kadar olan bölgedeki hayvan biçimi sanat tarzları arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Bronz çağından itibaren Sibiryaya-Türk Şamanizm'inin varlığından söz edilebilir ve çağımızdan sadece birkaç yüzyıl öncesine kadar Ukrayna'da olduğu gibi Çin sınırları içinde de Türk-Şamanizm'inin somut varlığını görmek mümkündür (Roux, 2008) . Sibiryaya ormanlarında doğan ve çağlar boyunca gelişen orman yaşamıyla ilgili zengin söz varlığı, Gök Tanrıca Şamanlar ile Türk-Moğol coğrafyalarının bir ucundan diğer uçlarına taşınır. Türkler ve akraba halkların orman ile ilgili çok zengin söz varlığı A.N. Samoyloviç tarafından derlenmiştir (Musaev, 2004).

2. İRAN ORAMAN BÖLGESİ ORMANLARI

Günümüzde İran-Kirmanşah ile Irak-Süleymaniye arasındaki sınıra bitişik, Ehl-i Hakk inancının kurucusu Sultan İshak'ın hangâh-ının (tekke, dergâh) bulunduğu Kirmanşah-Kerend-Paveh-Seyhan yerleşimi (35015'08.5''N ve 46015'40.5''E), tarihi "*Oraman-Howraman-Hewraman*" olarak bilinir. Günümüz Ehl-i Hakk yerleşimleri İran'ın batı sınırında ve sınırın diğer tarafı olan Musul-Kerkük-Süleymaniye bölgesinde yoğunlaşmıştır.

F. Köprülü'nün 1942 yılında değindiği Türkçe kelimelerin Farslaşması konusunun (Köprülü, 1942) Howraman-Hewraman-Hawraman / Oramar / Oramanat / Avramanat / Huramanat kelimelerine dönüşme yolundaki "*Orman-Oraman*" sözcüğü için de geçerli olduğu izlenmektedir (Şekil / Figure 1).

Şekil 1. Ormanda cirit oyunu (Gülistan Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Tahran, İran)
Figure 1. Gereed game in the forest (Gulistan Palace Museum Collection, Tehran, Iran)

3. ORMAN-ORAMAN'LA İLGİLİ SUFİ SÖYLENCELER

Türkçe'de “*Oraman*” kelimesine en yakın kelime Orman'dır. Orman, ağaçlardan meydana gelse de “*orman*” kelimesi etimolojik olarak “*ağaç*” kelimesinin çoğulu (yani ağaçlar) değildir. Kadim Türkçe'de ağacın tekil hali olan /ı/ ve çoğul hali olan /yış/ da, orman etimolojisine uzaktır (Caferoğlu, 1968) (Şekil / Figure 2).

Şekil 2. Sufi dervişlerin ormanlık alanda semahı, Panj Ganj 1521 (Gülistan Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Tahran, İran)
Figure 2. Semahi of Sufi Dervishes in forested areas Panjin Ganges 1521 (Gulistan Palace Museum Collection, Tehran, Iran)

Kuran ayetinde “*Allah'ın Musa Peygamber'e bir ağaçtan-çalıdan seslenmesi*”, kuşkusuz sufilikte derin ilhamlara yol açıyordu. (Kasas Suresi:30) Rus araştırmacı Gordlevsky'nin 1916 yılında bölgeyi ziyaretiyle ilgili notlarında, Ehl-i Hakk inancında ağaç ve orman ilişkisinden bahsettiği bölüm dikkat çekicidir: “*Şah Mehmed, sopayı tandıra atmış ve bu sopanın köz olan parçası, ansızın-hemen bir ağaç olmuştur. Daha sonra ise burası bir ormancık haline gelmiştir. Hayrete kapılan halk sormuş: “Bunu kim yapmış?” Şah Mehmed: “Karaoğlan” demiş. Bu ad o zamandan beri ormancığın adı olarak kalmış. Şah Mehmed bu olaydan sonra Anadolu'ya geçer. Anadolu'da Şah Mehmed'in, yanmış sopayı ağaca dönüştürdüğü mucizeyi biliyorlardı ve onu Ateş-Bey olarak adlandırdılar.*” (Gordlevsky, 2010).

Düzgün (1990)'a göre, Ateşbeyli tarikatı, uzak ara en büyük Ehl-i Hakk topluluğudur ve izleyicileri Türkmen-Şahseven-Azeri topluluklardır. Ehl-i Hakk/Ceheltenler yani Ehl-i Hakk/ Kırklar, Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal vb. Bektaşiler'in bütün velilerini tanırlar, ellerinde Bektaşilerin eserleri bulunur ve niyâzlarında (dua-yakarış) Şah Hatayi'yi anarlar (Melikoff, 2009). Hacı Bektaş Veli, 1240'lı yıllarda 20-30'lu yaşlarda Ahmet Yesevi'den Anadolu'ya gitmek için izin alarak yola çıkar (Doğan, 2010). Hacı Bektaş, Ateşbeyli'den çok önce yaşamıştır. Vilâyetname'nin yazıya geçiriliş tarihinin 15. yüzyılın sonu olduğunu da dikkate almamız gerekmektedir (Yavaş, 2006). Anadolu'ya geçişi sırasında bölgede konaklayan ve sufi toplulukları derinden etkileyen Hacı Bektaş Veli'nin Vilâyetname'sinde de (Menâkıb-name, Velâyet-name) Şah Mehmed'in yani Ateşbeyli'nin “*orman ve ağaç*” anlatımına benzer iki mucize anlatımı vardır: “*Çalı çırpı toplanır ve büyük bir ateş yakılır. Hacı Bektaş ayağa kalkarak, semâya başlar,*

müritleri de kendisini takip eder. Tam kırk kere ateşin etrafında dolandıktan sonra hırkasını çıkarıp ateşe atar. Yanan hırkanın küllerini tepeye savurur ve “Külün düştüğü yerde odun bitsin.” der. Küllerin düştüğü yerlerde meşe ağaçları çıkar. Bu yüzden bu tepeye “Hırka Dağı” denilmiştir” (Yavaş, 2006). “Meşe-meşelik” Azerbaycan Türkçesinde “Orman-Ormanlık-Kaya-Kayalık” anlamındadır (Sertkaya, 2003; Musaeu, 2004; Orucovun, 2006).

Vilâyetname’deki geçen diğer olay ise: “*Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi’den Anadolu’ya gitmek için izin alarak yola çıkar. O ara Türkistan erenleri ise meydana bir ateş yakmıştır. O erenlerden biri yanan ateşten ucu yanmış bir odunu alarak Anadolu’ya fırlatır. Bu fırlatılan ucu yanmış dut ağacını Konya’da Emir Cem Sultan’ın halifesi Hâka Ahmet Sultan tutar ve Hacı Bektaş Dergâhı’nın önüne diker. Bu dikilen ağaç Allah’ın da yardımıyla kısa zamanda büyür. Yine rivayete göre o zamandan beri bu ağacın yukarı ucu yanmıştır” (Duran, 2007; Gürsoy, 2012) .*

Bayrak Kuşcuoğlu’nun şiirindeki “*oraman*” da aynı oraman’dır.

*Bir öziün görsede ehl-i tevhide,
Nâ-gâhdan barçası oraman ola
(Kuşcuoğlu Şiirler: 111-3)*

görse: gösterse *nâ-gâhdan: aniden *barçası: hepsi, tamamı, cümlesi

14. yüzyıl yazılı kaynağımız olan Kuşcuoğlu, şiirinde oraman’ı Türkçe söylemiştir.

*Eğer Türki söyler olsam düşer erenler beynine,
Neçün size acı gelir dadlı sözün halâveti,
(Kuşcuoğlu Şiirler: 111-111)*

*dadlı: tatlı * halâvet: sevimlilik, şirinlik, tatlılık (TDK.)

4. ORMAN-ORAMAN İÇİN SOSYOLOJİK VE TARİHİ ARKA PLAN

Ağaç ile orman-oraman’ın bağı için çoban yaşam kültürü belirleyici olmalıdır. İskit-Sakalardan beri çoban toplumların Doğu-Batı yönündeki (Türkistan-Horasan’dan-Azerbaycan’a) en elverişli göç yolu Hazar’ın güneyini izleyen yoldur. Bu yol, sürüler için gerekli çayırlara ve çalılıklara sahiptir. Horasan’dan Azerbaycan’a, oradan Anadolu’ya geçen Hacı Bektaş Veli’nin Vilâyetnamesi’nde yer alan yukarıda da belirtildiği gibi “*meşe-meşelik-meşe ormanı*” sözcüğü Batı Anadolu’da bir kez daha karşımıza çıkmaktadır (Şekil / Figure 3).

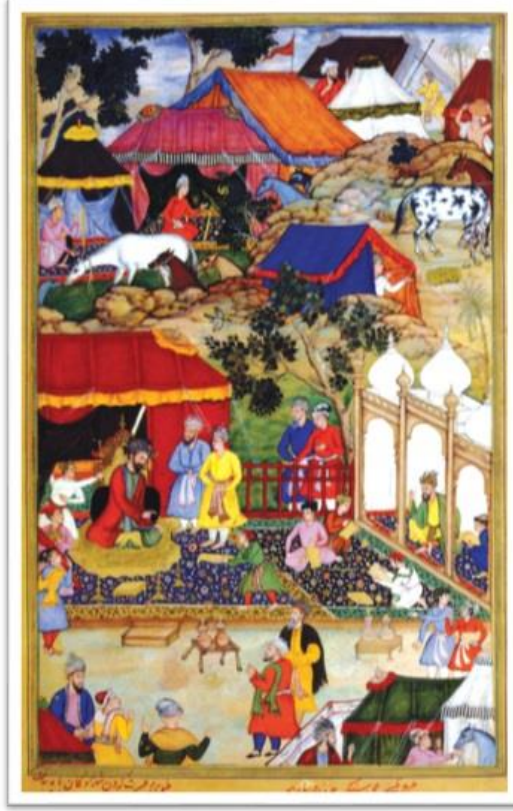
“*Meşelik*” Batı Anadolu’da da (güçlü Germiyan Beyliği devletinin bir ara başkenti olan Manisa-Kula’da) “*çalı-funda ormanı*” demektir. Yakacak ihtiyacı, bu tür ormanlardan karşılanırdı. Bu meşelikler orakla biçilirdi. (Eşek veya katır sırtında taşınır. İhtiyaç sahiplerine satılırdı. Ayrıca kavaklıklar vardı. Kavaklıklar aile bütçesine destek için bir yatırım aracı olarak yetiştirilirdi. Onlara orman denmezdi.) Orak, ekin ve çalılık biçmekte kullanılan yarım çember biçiminde alettir.

Orak, “*orak*” haliyle eski Kıpçakça’da yer alır. Türkçe “*or: biçmek*” kökünden gelir. Kaşgârlı Mahmud’un lughatında “*or+gak=orgak*” olarak geçer.” (Yıldırım ve Çiftçi, 2012). Türkçe’de en doğudan en batıya taşınan “*orak*” sözcüğü biçme işlemiyle ilgili olduğu görülmektedir. Eklemlenme yoluyla yeni sözcüklerin türetilmesine imkân veren Altay-Türk dillerinde orak sözcüğünün “*or: biçmek*” kökü, orman-oraman’a da kök olmalıdır.

İşte Afganistan’da Özbek yerleşiminde tespit edilen Horasan Türkçesi’ne (Çağatay-Uygur-Karluk-Özbek-Türkmenistan Türkçesi) ait bir cümle aradığımızın tam karşılığı görünüyor:

“ekken buğdaylarimdi özim oraman: ektiğim buğdayları kendim biçtim (biçerim/biçeceğim!)”
(Gültekin, 2010).

- 19. yüzyılın sonu-20. yüzyılın başına ait Osmanlı Devleti'nin “*Salname*” kayıtlarında, Doğu-Batı Hac Yolu güzergâhı üzerindeki Ehl-i Hakk sufi topluluklarında yerleşim yerleri olan İran'a sınır Musul-Kerkük-Süleymaniye bölgelerinde ki Türkler hakkında, beş kez Çağatayca'ya yakın bir Türkçe konuştuklarına dair kayıt bulunmaktadır (Eroğlu ve ark., 2012).
- Horasan Çağatay-Uygur-Hatayi Türkçesi hakkında ilk bilgilerimiz aslen Belh şehrinden olan Mevlâna'nın Türkçe şiirlerinde yer alan “*ölermen, sorarmen, tilermen, gezermen, yazarmen*” gibi şimdiki zaman eylem çekimi özellikleri Oğuz dillerinde, Horasan Türkçesinde korunmuştur (Javanshir, 2008).
- Günümüz Türkmenistan Türkçesi'nde halen “*orman: biçmek*” fiil kullanımı sürmektedir.
- Kaşgarlı Mahmud'un lugatında-sözlüğünde yer alan; “*Orgak: Orak*” kelimesinin yanında “*Ormak: Biçmek*”, “*Orulmak: Biçilmek*”, “*Orum: Kesim*”. Bir Orum Ot gibi. “*Ornamak: Yerleşmek, Yer Tutmak*”, “*Orun: Yer, Mekân*” diğer akraba kelimelerdir.

Şekil 3. Kubilay Han'ın oğlu Anand, çocuklarıyla hoşça vakit geçiriyor. Reşideddin-Cami-üt, Teravîh 1876
(Gülîstan Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Tahran, İran)
Figure 3. Kublai Khan's son Anand, having nice time with children. Reşideddin mosque, Taraweeh 1876
(Gulistan Palace Museum Collection, Tehran, Iran)

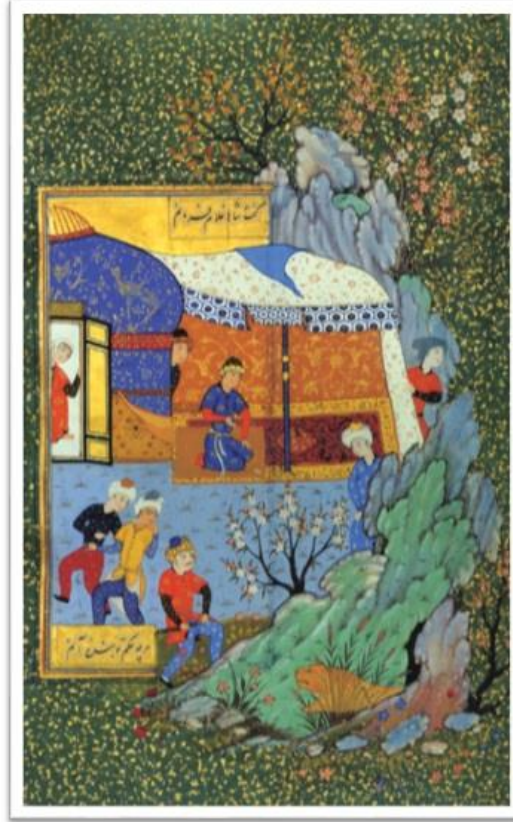
1221'de Harezmsâh devletinin yıkan Moğollar, Moğol Dünya Devleti'nin batı başkentini “*Meraga Ormanı-Oramanı*” üzerine kurmuşlardır. Devletini yeniden kuran Celâleddin Harezmsâh, 1225'de Meraga'ya ulaşmıştır. Moğollar'ın 1231'de bir kez daha zaferi sonucunda, Meraga kesin olarak Moğol ordugâh merkezi olmuştur (Özgüdenli, 1988). Yeryüzünü fethetme hedefiyle yola çıkan Moğol ordusunun atları ve sürüleri için geniş çayrlara ihtiyaç duyması sebebiyle Azerbaycan toprakları “*orman-oraman*” olmuştur, yani biçilmiştir. Bir müddet sonra doğa kendini yenilemiş “*çayrılık-çalılık-fundalık-makilik-meşelik- ağaçlık*” alanlar oluşmuştur. Daha erken dönemde (Kum şehrinden önce olmalı!) Arap-İslâm orduları ordugâhı-komutanlığı da Meraga'da bulunuyordu. Yakut, şehrin eski adını

“Eftazeh ruh” olarak kaydediyor. Kelimenin Arapça kökeni olan “Tefa’ul: atların otladığı” anlamındadır. İran Sasani döneminde de burası ateş-gede olan kutsal bir merkezdi. Sasani hükümdarları tahta çıkışları sonrasında buraya yaya olarak gelmekle yükümlüydüler. Sasani döneminden kalan Taht-ı Süleyman kalıntıları buradadır (Barthold 1963). Araplar, Merv’de olduğu gibi burada da önceki ordugâh merkezini devralmış olmalıdırlar (Özgüdenli, 2004).

Moğollar’ın Doğu-Batı yolu üzerindeki Kara-Hıta Devleti (1130-1211), Moğollar’ın tetiklediği olaylar sonucu yıkılmıştır. Moğollar’ın tarih sahnesine çıkmasından itibaren Uygurlar, Moğollar’la ittifak kurmuşlardır. Uygur yazısı ve kültürü, Moğol yönetim erkinde en üst seviyede temsil edilmiştir. Kara-Hıta Devleti’ndeki Uygurlar ve Hatayiler (Hitayi, Hitai, Hatai) diye bilinen Uygurlarla akraba Kara-Hıta Devleti’nin yetenekli yurttaşları, Moğollarla birlikte Moğol Dünya Devleti’nin batı başkenti Azerbaycan Orman-Oramanı’na (Meraga’ya) taşınmışlardır. “Orman-Oraman” sözcüğü, Araplar zamanında kullanılan Arapça adın (Eftazeh ruh: atların otladığı çayır) Türkçe karşılığı olarak Uygur-Hatayi dilinden geçmiş görünmektedir.

4.1 “Kurt doğuş” efsanesinden, “Ağaç doğuş” efsanesine

Bögü Kağan’ın (Büyü, Buku), 762 yılında Mani dinine geçmesiyle (Ligeti, 1991) ivme kazanan Uygur yerleşik hayatı ve beraberinde yaratılan yüksek Uygur uygarlığında “kurt doğuş” efsanesinden, “ağaç doğuş” efsanesine geçildiği görülmektedir. Yeni mite göre, Bögü Kağan, bir güneş ışınının dölediği bir ağaçtan doğmuştur (Roux, 2008; Esin, 2001) (Şekil / Figure 4).

Şekil 4. Orman yaşamından bir sahne. Cami’s Selselat-ı Zahab 1569
(Gülistan Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Tahran, İran)
Figure 4. The life of a forest scene. Cami’s Selselat-ı Zahab 1569
(Gulistan Palace Museum Collection, Tehran, Iran)

Uygur Edebiyatı’nın derlediği Türk destanlarından “Oğuz Han Destanı”na göre Kıpçaklar’ın doğuş efsanesi de ağaçlarla ilgilidir. Efsaneye göre “Oğuz Han’ın beylerinden biri savaş alanında ölür. Ölen

beyin hanımı hamiledir. Doğum sancuları başlar. Savaş alanında ev bulamaz. Bir ağaç kovuğunda doğum yapar. Oğuz Han bu çocuğu evlat edinir. Adını 'Kıpçak' koyar. Çünkü içi boş ağaca 'çıpçak' denirdi ve halk 'çıpçak-kıpçak' derdi. 'Kıpçak kaldı.' (Ebul Gazi Bahadır Han, 1996). Genellikle bir Uygur olan Şaman'ın ilâhi nura ulaşmak hedefiyle çıktığı göksel yolculuğu, göksel ağacın (kayın ağacı) basamak-çentiklerinde başlamaktadır (Eliade, 1999). Moğollar'ın kayıtlarını tutan Uygur bilgelerin ve şamanların Moğollar'la birlikte Azerbaycan'a ve Yakındoğu'ya geldikleri, onların ağaç ve ilâhi nurla ilgili inançlarının komşu ve akraba halklardaki sürekliliğinin varlığı, orman-oraman bağına da bir kanıt olmalıdır. Moğol doğuş efsanesine göre Cengiz Han'ın büyükannesi Alankova da ilâhi nurdan hamile kalmıştır (Gülensoy, 2007). Ehl-i Hakk inancının müjdecisi olan ve inanışlarına göre Sultan İshak'ın önceki bedenlenişi olan Şah Hoşin'in annesi Celâle Hatun da (Mübarek Şah b. Celâle Hatun el-Loristani) ilâhi nurdan hamile kalmıştır (Zeynel, 2004).

4.2 Kutsal Orman, Kutsal Ağaç

Kuşkusuz bu ağaç doğuş efsanesine geçiş birdenbire olmamıştır. Eberhard'dın işaret ettiği gibi Uygur Şensi-Shensi-Şhansi bölgesi (günümüzde Hsi-an-fu) M.Ö 3.000'lere ulaşan tarihiyle Uzak-Doğu'daki en önemli uygarlık bölgelerinden biriydi. M.Ö. 1025'den itibaren Türk ve Moğol ataların (Proto-Türkler ve Moğollar'ın) kurduğu ilk Çin devleti olan Chu Devleti'nin (okunuşu: Şu, M.Ö 1050-247) merkezi Şensi'dir (Eberhard 1995). Şensi'deki Tao-lin korusu kutsaldır. Orman korusu etrafında atların koşturulduğu sonbahar ayinine "dönme" anlamında Tai-lin denilmektedir. Chu, Hun, Toba, Göktürk dönemlerinde bu ayinler sürdürülmüştür. Özellikle Toba döneminde (Türk Tobalar'ın Çin Devleti, M.S. 385-550) yere, göğe ve atalara kurbanlar sunulduktan sonra kutsal ormanlar oluşturuluyordu. Böylece, Chu-lar'da olduğu gibi kutsal ağaçlık alan, hükümdarlık ailesinin simgesi ve atalar makamı olmaktadır (Esin, 2001)

Kutsal Ağaç motifi, Horasan-Türkistan sahasındaki Uygurlar'a akraba toplulukların inançlarında da izlenmektedir. Oğuzlar, Gazneliler ve Selçukluların kurucu hükümdarlarının babaları (Oğuz Beyi Tuğrul'un Babası, Gazneli Mahmud'un Babası Sebük Tegin ve Selçuk Bey'in Babası Dukak) tarafından rüyada görüldüğü şekliyle ocaktan, göğüsten veya göbekten çıkan ve tüm dünyayı kaplayan kutsal ağaç, iktidar hakkının meşruiyetini müjdelemektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş mitolojisinde de Ertuğrul veya oğlu Osman Gazi'nin gördüğü benzer bir rüya vardır: "Göbeğinden ağaç çıkar, âlemi (her yeri) kaplar, Gölgesinin altında dağlar olur. Dibinden sular ve ırmaklar çıkar. Bu sular dan kimi içer, kimi bağları, bahçeleri sular ve çeşmeler akıtır." Rüya'yı Azerbaycan'dan Anadolu'ya geçen Vefai-Babailer'in pir-dervişlerinden Şeyh Edebali yorumlar ve cihan imparatorluğunu müjdelere (Çetin, 2012). Taraflar arasında evlilik yoluyla akrabalık kurularak, yeni devletin dünyevi ve ilâhi meşruiyeti sağlanır.

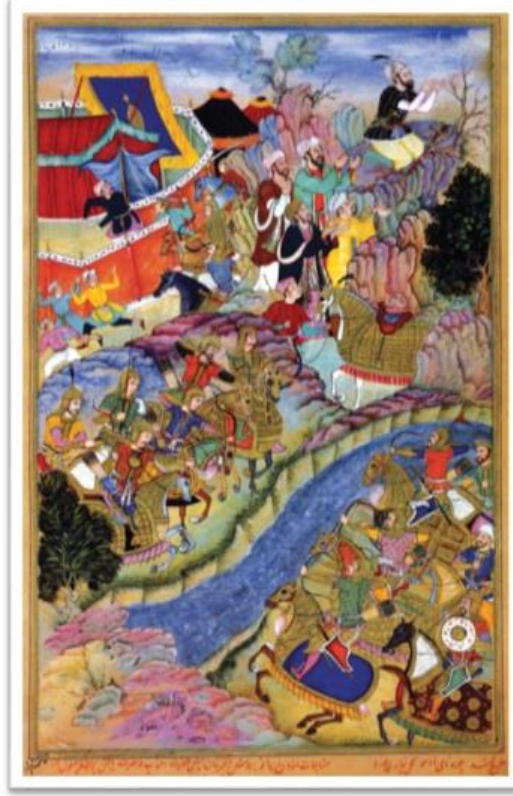
4.3 Kutsal Dağ: Ormanlı Dağ veya Dağdaki Orman

Kadim Türk dilinde "gök ve tanrı" eş anlamlıydı (Eliade, 2003). Samoyleviç, Orman ve dağın da eş anlamlı olduğuna işaret ederek sözcüğü "dağdaki orman" olarak yorumlamaktadır (dağ, tag, tayga, tagay, togay, tokay) (Musaev, 2004). Kadim Yakutça'da dağ sözcüğü karşılığı olan "ta" kelimesi yerleşim yerlerinin karşısı olan kenar, "taşra" (dışarı) anlamına geliyordu ki; nehir, küçük nehir ve göllerin kenarındaki söğüt ve sepetçi söğüt çalılıkları olan bozkır ya da step-ormanlı yerler ve canlılarıyla, ideal doğal yaşam alanına karşılık gelmektedir (Antonov, 1971; Musaev, 2004). Sözü edilen yeryüzü cenneti, Kuran'daki Cennet'in tarifıyla benzerdir. "Derelerin aktığı, ağaçların gölgelediği ve kolayca koparılan meyveleriyle sonsuz rızk-nimet olan Cennet, mümin kullara ayrılmıştır (Maide 119, İnsan:14, Ahzab:31, Kalem:34)." Kutsal kitaplardaki "Cennet" sözcüğü, Samoyleviç'in tespit ettiği "sık orman-çalılık" anlamındaki "cennet" sözcüğünün türevi görünüyör (Musaev, 2004).

Gök Tanrı'ya inanan kadim Türkler için gök ile yer arasında geçişin mümkün olduğu "Dünya'nın merkezi" yani "Dünya'nın göbek deliği olan dağlar" Gök Tanrı'ya en yakın yerlerdir (Eliade, 2003). Orta Asya'da birçok dağın Türkçe "mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan" anlamlarına gelen adlar taşıdığı görülmektedir. Her topluluğa ait kutsal bir dağ-orman-ağaç olduğu gibi, toplulukların oluşturduğu birliklerin de ortak kutsal dağları vardı. Yine aynı şekilde Göktürk-Orhun kitabelerinde de ifade edildiği gibi, 7. yüzyılda Göktürkler dahil bütün Türk boyları Ötüken adındaki ormanlı dağı kutsal biliyorlardı ve

hükümdar çadırı burada bulunmaktaydı (Ocak, 2002; Yavaş, 2006; İnan, 1954) (Şekil / Figure 5-6). Türkler, kutsal Ötüken Ormanı için şu şarkıyı söylerlerdi:

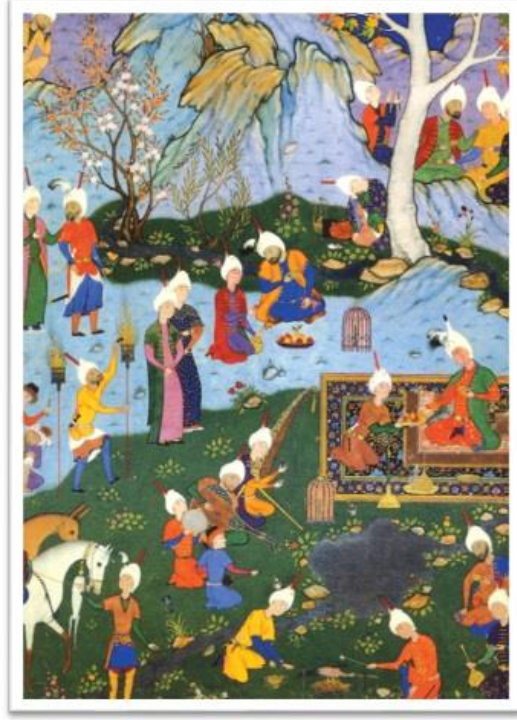
*“Ondan daha üstün hiçbir şey olamaz...
Eğer orada yaşıyorsan
sonsuz krallığın sahibi olarak kalacaksın demektir.”* (Roux 2008).

Şekil 5. Batu Han, zaferden sonra dağın zirvesinde gök tanrıya dua ediyor, Reşideddim-Cami-üt Teravih 1596 (Gülistan Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Tahran, İran)

Figure 5. Batu Khan, after the victory at the top of the mountain praying to the god of thunder, Reşideddim-Cami-üt Teravih 1596. (Gulistan Palace Museum Collection, Tehran, Iran)

Moğol-İlhanlı döneminde göğü gözlemek üzere ünlü bilgin Nasreddin Tusi (1200-1274) rehberliğinde yapılan ünlü rasathane (1259), Meraga'yı kuzey soğuklarından koruyan dağların zirvesine konumlandırmıştır (Barthold, 1963). Zaferle sonuçlanan savaştan sonra, Türk ve Moğol hükümdarlar dağlardaki cennetten, gökteki Tanrı'ya dua ederlerdi. Zafer sonrası dağın zirvesinde dua eden Moğol Batu Han ve komuta kademesinin minyatürü bu konuyu tasvir etmektedir (Küçükalfalı, 2011). Büyük Moğol hükümdarı Mengü-Möngke Han döneminde (1251-1260), Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'nin oğullarından Batu'ya (1227-1255) Harezmi ve İrtiş'in batısı ile batıda fethedilecek topraklar verilmiştir (Roux, 281). Batu Han'ın, Meraga'dan Moğol Batı topraklarını yönettiği ve vergilerini topladığını (Özgüdenli, 1988; Ocak, 2002) dikkate aldığımızda, minyatürde tasvir edilen yer; Urmiye gölü, Mugan Ovası, Kür ve Cağatu Irmaklarının (Barthold, 1963) cennete çevirdiği Meraga'daki Moğol Batı Orduları Merkezi (ordugâhı-kışlası) olmalıdır. İlk Moğol-İlhanlı hükümdarları olan Hülâgu (1256-1265) ve oğlu Abaka'nın (1265-1282) mezarları Urmiye Gölü'nün ortasındaki Şahi veya Til Dağı'nda bulunuyordu (Günümüzde Urmiye Gölü'nün küçülmesiyle dağ, yarımada haline gelmiştir (Barthold, 1963)). Cengiz Han da zor zamanlarında kutsal Burhan Haldun Dağı'na sığınmıştı; dağ onu düşmanlarından saklamıştı. Söylenceye göre Cengiz Han öldüğünde, kutsal dağdaki Cennet'e (cennel, cangıl) gömülmüştür (Onay, 2012).

Şekil 6. Saray halkı ormanda piknik yapıyor. Murakka-ı Gülşen, Tebriz Okulu - 16. yüzyıl.
(Gülistan Sarayı Müzesi Koleksiyonu, Tahran, İran)

Figure 6. Palace of people having a picnic in the woods. Murakka-i Gülşen, Tabriz School - 16th century.
(Gulistan Palace Museum Collection, Tehran, Iran)

Bektaşî Vilâyetnameleri'nde de izlendiği gibi büyük veliler de dağların zirvesine gömülüyordu ve buralar önemli ziyaretgâhlardır (Ocak, 2005).

Atların otladığı Meraga-Mugan Ormanı-Oraman'ı tarih boyunca Türk boyları açısından önemini korumuştur. 1736 yılında topladığı büyük kurultayda Afşar Nadir Şah (1736-1747) burada hükümdarlığını ilan etmiş ve İran'da Afşarlar dönemi başlamıştır (Ateş, 2001). Yine 1796 yılında Kaçar Aka Muhammed Han (Ağa Muhammed Han) burada hükümdarlığını ilan etmiş ve İran'daki son Türk Devleti olan Kaçarlar Dönemi (1796-1925) başlamıştır (Aydoğmuşoğlu, 2007).

Atları, sürüleri ve evleriyle birlikte hareket eden göçer (göçer evli) toplumlarda orman-oraman (otlak, çayırılık, fundalık, meşelik, makilik) alanlar o kadar önemliydi ki, ünlü Selçuklu veziri Nizamü'l Mülk, Siyasetname'sinde. 22. fasılı "*ordunun konaklayacağı otlaklar*" konusuna ayırmıştır. 21. fasılda "*elçilerin önemli görevleri arasında yolu üzerindeki otlak alanların tespit etmesinin önemi*"ne işaret etmektedir (Nizamü'l Mülk, 1999).

5. SONUÇ

Orman-Oraman'ın Türkçe dışında etimolojik köken açıklaması zorlamadır. Tarihi Türk coğrafyalarında kurulan (Müslüman veya Hristiyan) yeni devletlerde "*orman-oraman*" sözcüğünün varlığını sürdürüyor olması kökeninin Türkçe olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Ehl-i Hakk eserleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren farkına varılmış ve bu tarihten sonra araştırmalara konu olmuştur. 1925 yılı kurulan İran devletinde Farsça'nın resmi dil olması ile eğitimin görece daha geç ulaştığı dağlık-sınır coğrafyalarda Ehl-i Hakk eserlerinin çoğaltılmaları sırasında farklı okumalara ve yazımlara sebep olduğu sıkça dile getirilen bir konudur. Yazılı eğitime uzak halkın dilinde "*orman*" sözcüğü kuralısız olarak "*oraman*" sözcüğüne dönüşmüş olmalıdır. Sesli harfler-harekeler

kullanılmayan Arap harfleriyle yazımda, her iki sözcüğün (orman-oraman) yazımı da aynıdır. (Okuma farkını sağlayan “r” harfinin üzerine “duraklama-cezm” işaretinin unutulması veya gerekli görülmemesi de aynı okumaya yol açmaktadır.) Bu tür kuralsız değişimler için Osmanlı Devleti döneminde galat lügatler-sözlükler düzenlendiği bilinmektedir.

Farsça kaynaklarda “oraman” konusunda çok sayıda farklı tanıma ulaşılmıştır. Bu tanımlamalarda benzetme ve yakıştırma ön plandadır. Kuşkusuz bu eğilim sürecektir.

İnternette kısa bir aramada, ülkemizde “Orman” manasına gelebilecek “Oraman” soyadı, Orman Bakanlığı’nın “Oraman” olarak kaydedildiği siteler mevcuttur.

Oraman sözcüğünün İran sahasında varlığını sürdürdüğüne dair işaretler umut vericidir (tedaproject.gov.tr).

KAYNAKLAR

- Antonov, N.K., 1971. Materialı po istoričeskoy leksike yakutskogo yazıka. Yakutsk. pp. 18-19.
- Ateş, A., 2001. Avşarlı Nadir Şah ve Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı (Tez). Isparta pp.79.
- Aydoğmuşoğlu, C., 2007. Tarihte Tebriz, Ankara Üniversitesi Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı (Tez). Ankara. pp.108.
- Barthold, W., 1963. Ermenistan ve Azerbaycan. Çev: İsmail Aka. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi 8(14): 77-87.
- Caferoğlu, A., 1968. Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul. pp.84.
- Çetin, H., 2012. Osmanlı Saltanat Rüyaları ve Tarihi Bağlam, *Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt/Volume XXVII, Sayı / Number 1 Temmuz / July 2012, pp. 37-681*
- Doğan, E., 2010. Hacı Bektaş Veli’nin Vilayetname’sine göre Horasan’dan Rum’a izlediği yol, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* (4): 57-82.
- Duran, H., 2007. Velâyetnâme, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara. pp.165-166.
- Düzgün, H., 1990. Bayrak Kuşçuoğlu’nun Kelâmlar’ı. Tahran, Şemsi 1369. (Hossein Mohammadzadeh Sadigh-Siddik).
- Ebul Gazi Bahadır Han, 1996. Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soy Kütüğü). Çev. Ölmez, K, Zuhul Simurg Yay, Ankara. pp. 238.
- Eberhard, W., 1995. Çin Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından. Ankara
- Eliade, M., 1999. Şamanizm. Çev: İsmet Birkan. İmge Yay. Ankara. pp.308.
- Eliade, M., 2003. Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi. Çev: Ali Berktaş. Kabcacı Yay, İstanbul. cilt 1. pp. 255.
- Eroğlu, C., Babuçoğlu, M., Özdil, O., 2012. Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul. ORSAM: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay, Ankara. pp. 46, 47, 148, 156, 157.
- Esin, E., 2001. Türk Kozmolojisine Giriş, Kabcacı Yay. İstanbul, pp. 163, 170, 171.
- Gordlevsky, V.A., 2010. Karakoyunlu-Maku Hanlığı’na bir geziden (1916) derlenmiş bilgiler. Çev: Namiq Musalı. *Das Alevitisch-Bektaşitische Kulturinstitut e.V -Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* (4): 83-125.
- Gültekin, M., 2010. Afgan Özbekçe’sinin Seripul Ağzı’nda- GAN eki. Çev: Esra Yavuz. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5(1).
- Gülensoy, T., 2007. Moğolların gizli tarihi, Altan Topçi, Defter-i Çingiz-Nâme, Cengiz-Nâme ve Anonim Sibani-Nâme’ye göre Cengiz Han’ın soy kütüğü. *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 2(2): 257-275.
- Gürsoy, Ü., 2012. Türk kültüründe ağaç kültü ve dut ağacı, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (61): 43-54.

- İnan, A., 1954. Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara. pp. 49-50.
- Javanshir, B., 2008. Horasan Türkçesi-Hemrah ve Seyyad Han Destanı. Yıldız Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Tez). İstanbul
- Kalafat, Y., 2006. Balkanlardan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 2 / Kaşkayiler - Terekemeler- Elsevenler-Karakoyunlular-Kiresunlular- Avsarlar-İsmaili Hazaralar-Kengerliler-Caferiler-Karamanlılar-Nigariler-Ayrımlılar-Kekailer-Şebekler-Navıllar-Sarulular. Ebabil Yay, Ankara.
- Köprülü, F., 1942. “Yeni Fariside Türkçe unsurlar”, *Türkiyat mecmuası* 7-8: 1-6.
- Küçükkalfa, A., 2011. Şahlar Sufiler Türkmenler. Esas Yay, İstanbul. pp.61/ orijinal minyatür için bkz. Reşideddin, 1596. Camiü't Tevarih. Gülistan Sarayı Müzesi.
- Ligeti, L., 1991. Bilinmeyen İç Asya. (Çev: Sadrettin Karatay) M.E.B. Yay, İstanbul. pp.87.
- Melikoff, I., 2009. Uyum idik Uyardılar. Demos Yay, İstanbul. pp. 62.
- Musaev, K.M., 2004. A.N.Samoyloviç ve Türk dillerinin karşılaştırmalı leksikolojisi. Çev: Tursunova. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Türkoloji Özel Sayısı II. Kitap* 11: 29-36.
- Nizamü'l Mülk, 1999. Siyasetname. Haz: Mehmet Altan Köymen. Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara.
- Ocak, A.Y., 2002. Sarı Saltık, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara. pp. 20.
- Ocak, A.Y., 2005. Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri. İletişim Yay, İstanbul pp.113.
- Onay, İ., 2012. Cengiz Han'ın Devleti'nde Türk kültürünün etkisi ve katkısı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7(4): 2441-2455.
- Orucovun, E., 2006. Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti. Şerq-Gerb, Bakı-Bakü. pp. 528.
- Özgüdenli, O.G., 1988. Meraga. TDV-İslam Ansiklopedisi. Cilt: 29: 162- 163.
- Özgüdenli, O.G., 2004. Turco-İranica. Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları. Arkadaş Yayınevi, Ankara. pp.494.
- Roux, J.P., 2008. Türklerin Tarihi. Kabcacı Yay, İstanbul. pp. 50- 52-54, 94, 171, 281.
- Sertkaya, O.F., 2003. Yıs (yış?)/yis1/yis/yış kelimesi ve akrabaları üzerine, *S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (13): 1-10. www.tedaproject.gov.tr/140-kizim-nerdesin-my-daughter-where-are-you? (Ziyaret tarihi: 10 Nisan 2014)
- Yavaş, F., 2006. Hacı Bektaş Veli'nin Vilayetnamesi'ndeki İslam Öncesi ve İslami Motiflerin Değerlendirilmesi. Marmara Üniversitesi İslam Mezhepleri Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Yıldırım, T., Çiftçi, M. 2012. Divanü Lugati-t Türk'te yer alan alet-eşya adları, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7(2): 1229-1249.
- Zeynel, A., 2004. Kakaiye Hareketi. Ankara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri (İslâm Mezhepler Tarihi). (Yüksek Lisans Tezi). Ankara.